

บทที่ 2

องค์ประกอบของจักรวาล

เนื้อหาบทที่ 2

องค์ประกอบของจักรวาล

2.1 ธาตุ

2.1.1 คำแปลและความหมาย

2.1.2 การแบ่งธาตุ

2.1.3 ลักษณะและคุณสมบัติของธาตุ

2.2 จุดมุ่งหมายของการศึกษาเรื่องธาตุ

2.2.1 สัดส่วนของธาตุนำมาซึ่งความแตกต่าง

2.2.2 ธาตุเปลี่ยนแปลงได้

2.2.3 สัตว์โลกคบกันโดยธาตุ

2.2.4 ธาตุทั้งหลายเป็นไตรลักษณ์

1. สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบพื้นฐานชั้นต้นที่ละเอียดสุด เรียกว่า “ธาตุ” เป็นองค์ประกอบที่แท้จริงหรือองค์ประกอบดั้งเดิมซึ่งละเอียดสุด ไม่สามารถแยกย่อยให้ละเอียดไปกว่านี้ได้อีก
2. ธาตุ หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาวะของตนเอง มีอยู่โดยธรรมชาติจะแยกออกไปอีกไม่ได้ ทำหน้าที่ทรงไว้หรือทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้
3. ธาตุ 4 ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ซึ่งมีอยู่ในทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีก็ตาม แต่ธาตุ 6 ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณ จะมีปรากฏครบเฉพาะในสิ่งมีชีวิตคือมนุษย์และสัตว์เท่านั้น ทั้งนี้ไม่รวมต้นไม้ แม้นต้นไม้จะมีชีวิตแต่ไม่มีธาตุรับรู้คือไม่มีวิญญาณธาตุครอง
4. ธาตุแต่ละธาตุมีลักษณะและคุณสมบัติต่างกัน เช่น ปรฐวิธาตุ มีลักษณะแข็ง มีคุณสมบัติพิเศษกว่าธาตุอื่นคือทำให้สิ่งต่างๆ แข็งหรืออ่อน โดยที่ธาตุอื่นไม่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ถ้าปราศจากปรฐวิธาตุแล้ว สิ่งอื่นไม่สามารถดำรงอยู่ได้ อาโปธาตุ คือธาตุน้ำมีคุณสมบัติทำให้วัตถุหรือสิ่งต่างๆ เกาะกุมรวมตัวเข้าเป็นกลุ่มก้อน หรือไหลได้ เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ มีลักษณะร้อนและเย็น มีหน้าที่ทำให้วัตถุต่างๆ สุก และละเอียดนุ่มนวล ให้ความอบอุ่น ฯลฯ วาโยธาตุ คือ ธาตุลม มีลักษณะเคลื่อนที่และเคลื่อนไหว ทำให้สิ่งต่างๆ เคลื่อนจากที่เดิมไปได้ อากาสธาตุ คือ ช่องว่าง ที่ว่าง ความว่างเปล่า สถานที่ที่ไม่มีปรฐวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ หรือช่องว่าง ที่อยู่ระหว่างธาตุต่างๆ วิญญาณธาตุ คือ ธาตุรู้ วิญญาณธาตุนี้เมื่อเข้าไปอยู่ในธาตุทั้ง 5 จะทำให้สิ่งนั้นมีชีวิตแต่โดยปกติแล้ว จะมีเฉพาะในคนและสัตว์ และมีอยู่ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น
5. การศึกษาเรื่องธาตุทำให้เราทราบว่า สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตามล้วนเกิดจากการที่ธาตุทั้งหลายมารวมตัวกัน และการที่สิ่งต่างๆ มีความแตกต่างกันก็เพราะสัดส่วนของธาตุต่างกัน แต่ธาตุที่ประกอบเป็นมนุษย์ก็สามารถเปลี่ยนแปลงหรือสามารถทำให้บริสุทธิ์ได้ด้วยการรักษาศีลและปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนา นอกจากนี้ยังทราบอีกว่าสัตว์โลกคบกันโดยธาตุ คือสัตว์ประเภทใดก็เข้าหมู่สัตว์ประเภทนั้น คนก็เช่นกันจะคบหาสมาคมกันกับคนที่ธาตุเหมือนกัน แต่เนื่องจากธาตุมีการแปรเปลี่ยนได้และมีอำนาจเหนี่ยวนำได้ ดังนั้นการคบหาคน หรือใกล้ชิดกับคนประเภทใด ธาตุในตัวของเรา ก็อาจถูกเหนี่ยวนำไปเหมือนธาตุของเขาได้ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้หลีกเลี่ยงการคบคนพาล แต่ให้หมั่นคบบัณฑิต อย่างไรก็ตามธาตุทั้งหลายล้วนตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อถึง

เวลาหนึ่งก็สลายไปตามเหตุปัจจัยกลายเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ธาตุอากาศ กระจายแตกแยกออกจากกัน จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แต่ให้มองโลกและสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง และดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระศาสดาลัทธิมาลัมพุทธเจ้า เพื่อความหลุดพ้นจากห้วงวัฏสงสาร เข้าสู่พระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของทุกชีวิต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายองค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งหลายซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ธาตุ” ได้อย่างถูกต้อง
2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายความหมายของคำว่า “ธาตุ” ได้อย่างถูกต้อง
3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายความแตกต่างของธาตุ 4 และธาตุ 6 ได้อย่างถูกต้อง
4. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายลักษณะและคุณสมบัติของแต่ละธาตุได้
5. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายจุดมุ่งหมายของการศึกษาเรื่องธาตุได้

บทที่ 2

องค์ประกอบของจักรวาล

ความนำ

ในบทเรียนที่ผ่านมา เราได้ศึกษาถึงความหมายของจักรวาลวิทยา ทราบว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบเรื่องราวความเป็นจริงของโลกและชีวิต ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ได้ดีขึ้น เนื่องจากการอธิบายสิ่งต่างๆ ในพระพุทธศาสนาเป็นการอธิบายด้วยเหตุและผล ไม่ใช่การใช้ศรัทธานำหน้า ไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม แต่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง และพระพุทธศาสนาได้แสดงวิธีพิสูจน์ไว้ให้แล้ว มาถึงบทเรียนนี้จะอธิบายในรายละเอียดต่อไป หลังจากที่เราทราบถึงความเป็นมาของโลกไปแล้ว ต่อจากนี้เราจะมารู้จักและเข้าใจสิ่งที่เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่งทั้งหลายซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า ธาตุ

2.1 ธาตุ

ธาตุที่เราจะศึกษาในบทเรียนนี้ ไม่ได้หมายถึงธาตุที่ปรากฏในตารางธาตุ ในวิชาวิทยาศาสตร์หรือวิชาเคมี เช่น ฮีเลียม อาร์กอน ไนโตรเจน ดังที่เราเคยเรียนเคยรู้จักกันมา แต่ธาตุในที่นี้หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ประกอบแท้จริงหรือองค์ประกอบดั้งเดิมของสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสิ่งใดก็ตาม ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตล้วนมีองค์ประกอบนี้อยู่ อันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานขั้นต้นที่ละเอียดที่สุดที่ไม่สามารถจะแยกย่อยให้ละเอียดไปกว่านี้ได้อีก ซึ่งมีท่านผู้รู้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของธาตุไว้ในที่ต่างๆ ดังนี้

2.1.1 คำแปลและความหมาย

ธาตุ หมายถึง 1) ผู้ทรงไว้ ผู้ตั้งไว้ ผู้ดำรงอยู่¹

2) สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดา จะแยกต่อไปอีกไม่ได้ สิ่งที่เป็นต้นเดิม เป็นมูลเดิม²

3) วัตถุซึ่งเป็นส่วนผลมดั้งเดิมของสิ่งต่างๆ³

¹ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, 2546) หน้า 366.

² ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, 2546) หน้า 366.

³ ปิ่น มุทุกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, 2508) หน้า 101.

จากความหมายของธาตุที่ท่านผู้รู้หลายท่านให้ไว้นี้พอจะสรุปว่า

ธาตุ หมายถึง สิ่งที่เป็นองค์ประกอบขั้นต้นสุดของสรรพสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยไม่สามารถจะแยกให้เล็กหรือละเอียดลงไปได้อีกและทำหน้าที่ทรงไว้หรือทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้

2.1.2 การแบ่งธาตุ

ในทางพระพุทธศาสนา เราสามารถแบ่งธาตุออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ธาตุ 4 และ ธาตุ 6 ซึ่ง พ.อ.ปิ่น มุกทุกันต์ อธิบายถึงเหตุที่มีการจัดหรือแบ่งธาตุออกเป็น 2 กลุ่มว่า

“ธาตุที่ทรงแสดงไว้ มีอยู่สองนัย คือ ทรงแยกเป็น 4 ธาตุ กับ 6 ธาตุ ที่แยกเป็น 4 ธาตุนั้นคือ ทรงชี้เฉพาะธาตุใหญ่ๆ ที่เป็นแม่ธาตุจริงๆ โดยทรงมุ่งหมายให้นักปฏิบัติเห็นได้ง่าย ในทำนองว่า ให้ใช้เป็นเครื่องประกอบในการทำกรรมฐาน (ธาตุกัมมัฏฐาน) ส่วนที่แยกออกเป็น 6 ธาตุ เป็นการแยกเพื่อการศึกษา ชี้ละเอียด สูงขึ้นไป”¹

ธาตุ 4²

ธาตุ 4 มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ภูตรูป 4 หรือมหาภูต 4 ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ซึ่งในภาษาบาลีมีชื่อเรียกธาตุดินว่า ปฐวีธาตุ คือธาตุซึ่งเป็นที่ตั้งของธาตุทั้งหลาย เพราะสิ่งทั้งหลายต้องมีธาตุดินเป็นองค์ประกอบจึงจะเป็นรูปร่างได้ เรียกธาตุน้ำว่า อาโปธาตุ คือธาตุที่ทำให้เกิดการเกาะกุมจับรวมตัวเข้าด้วยกัน ทำให้มีลักษณะเอิบอาบและเคลื่อนที่หรือไหลไปมาได้ เรียกธาตุไฟว่า เตโชธาตุ เป็นธาตุที่ทำให้ร้อนหรือเย็น และทำให้เกิดการย่อย และเรียกธาตุลมว่า วาโยธาตุ เป็นธาตุที่ทำให้ค้ำจุนธาตุอื่น ทำให้สิ่งต่างๆ เติบโต หรือสั่นไหว

ธาตุทั้ง 4 นี้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานหรือดั้งเดิมของสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช วัตถุสิ่งของทั้งปวง ทั้งที่อยู่ในโลกและนอกโลก หรือจะกล่าวว่าในทุกสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลก็ได้ ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะว่สิ่งต่างๆ ทั้งหลายนั้นเกิดจากธาตุทั้ง 4 นี้ผสมกัน หากธาตุชนิดใดมีมากก็จะแสดงลักษณะเด่นของธาตุชนิดนั้นออกมา เช่น ถ้าธาตุดินมีมาก สิ่งนั้นก็จะมีลักษณะแข็งแข็ง ถ้าธาตุน้ำมีมาก สิ่งนั้นก็จะมีลักษณะเป็นของเหลว ไหลเอิบอาบไปได้ง่าย เป็นต้น

¹ ปิ่น มุกทุกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาคที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, 2508) หน้า 102.

² จดัสสสุตฺต, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, มก. เล่ม 26 ข้อ 403 หน้า 488.

ธาตุ 6 ¹

ธาตุ 6 ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณ โดยที่ธาตุ 4 ธาตุแรก คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ก็เป็นเช่นเดียวกันกับในธาตุ 4 ธาตุอากาศซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า อากาสธาตุ คือ ช่องว่างระหว่างธาตุดินและธาตุน้ำ เป็นที่อาศัย หรือเป็นที่เคลื่อนไปมาของวาโยธาตุ ซึ่งจริงๆ แล้วอากาศธาตุนี้ก็อยู่ในธาตุ 4 เช่นกัน แต่เนื่องจากเป็นเรื่องละเอียดเข้าใจได้ยากแก่คนทั่วไป เกรงว่าจะเป็นที่สับสนกับธาตุลม เพราะธาตุลมหมายถึงเอาอาการเคลื่อนไหว คือธาตุที่เคลื่อนไหวไปมาได้ แต่อากาศธาตุคือพื้นที่ที่เป็นช่องว่าง ด้วยเหตุนี้จึงได้นำมากล่าวถึงในธาตุ 6 นี้ ซึ่งเป็นการอธิบายให้แก่ผู้ที่บำเพ็ญสมาธิภาวนา ส่วนวิญญาณธาตุเป็นธาตุรับรู้ที่มีอยู่เฉพาะในสิ่งมีชีวิตเท่านั้น ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

จากที่ได้อธิบายเกี่ยวกับความแตกต่างและความเหมือนกัน ระหว่างธาตุทั้ง 2 กลุ่ม คือ ธาตุ 4 กับธาตุ 6 นี้แล้วพอจะสรุปได้ว่า ธาตุ 4 มีอยู่ในทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม แต่ธาตุ 6 จะปรากฏเฉพาะในสิ่งมีชีวิตเท่านั้น โดยที่สิ่งมีชีวิตในที่นี้หมายถึง มนุษย์ และสัตว์เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึงต้นไม้ ทั้งนี้เพราะต้นไม้แม้จะเป็นสิ่งมีชีวิต ที่สามารถมีการเจริญเติบโตเปลี่ยนแปลงรูปร่างได้ แต่ต้นไม้ไม่มีธาตุรับรู้ จึงไม่มีความรู้สึกนึกคิด จัดเป็นสังขารที่ไม่มีวิญญาณครอง(อนุปาทินนกลังขาร) ส่วนมนุษย์และสัตว์มีธาตุรับรู้อยู่ด้วย จัดเป็นสังขารที่มีวิญญาณครอง(อนุปาทินนกลังขาร) คำอธิบายธาตุต่างๆ โดยละเอียดจะกล่าวในลำดับต่อไป

2.1.3 ลักษณะและคุณสมบัติของธาตุ

จากที่ได้อธิบายมาแล้วว่า ธาตุ 4 และธาตุ 6 ประกอบด้วยธาตุอะไรบ้าง ต่อจากนี้จะได้อธิบายถึงลักษณะและคุณสมบัติของธาตุเหล่านี้ แต่เนื่องจากธาตุ 4 ธาตุแรกในธาตุ 6 ก็คือธาตุทั้ง 4 ชนิดในธาตุ 4 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นในที่นี้จะได้อธิบาย ธาตุทั้ง 6 ไปในคราวเดียวกันดังต่อไปนี้

1. ปฐวีธาตุ

ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุดินในที่นี้ไม่ได้หมายถึง ดินทั่วไปอย่างที่เรารู้จักเคยและเรียกกันติดปากอย่าง ดินร่วน ดินเหนียว ดินทราย ตามท้องไร่ท้องนา หรือดินในบริเวณที่อยู่อาศัยอะไรอย่างนั้น แต่ธาตุดินในที่นี้หมายถึง ธาตุที่มีลักษณะแข็งแข็ง หรือทำให้สิ่งต่างๆ มีลักษณะแข็ง โดยเมื่อนำไปเทียบกับธาตุที่เหลืออีก 3 ธาตุแล้ว ธาตุดินจะมีลักษณะแข็ง และมีคุณสมบัติทำให้แข็ง เมื่อวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดมี

¹ พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์, ธาตุวิภังค์ สุตตันตปิฎก, มก. เล่ม 77 ข้อ 114 หน้า 200.

ปฐวีธาตุเป็นองค์ประกอบหลัก คือมีความเข้มข้นหรืออัตราส่วนที่มากกว่าธาตุอื่นอีก 3 ธาตุ จะทำให้วัตถุสิ่งของนั้น มีลักษณะแข็งปรากฏขึ้น เช่น การที่เหล็ก หิน ไม้ มีลักษณะแข็งเป็นเพราะว่า มีธาตุดินในอัตราส่วนที่มากกว่าธาตุอื่น ในขณะที่เดียวกัน ถ้าวัตถุสิ่งใด ๆ ก็ตาม มีองค์ประกอบเป็นธาตุดินในปริมาณน้อย หรือมีอัตราส่วนที่น้อยกว่าธาตุอื่น ลักษณะแข็งที่ปรากฏในวัตถุสิ่งของนั้นก็ปรากฏไม่มาก แต่จะมีลักษณะอ่อน ความแข็งความอ่อนของวัตถุสิ่งของทั้งปวงจึงขึ้นอยู่กับปริมาณของปฐวีธาตุที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งนั้นๆ และปฐวีธาตุนี้นั่นเองที่ทำให้สิ่งต่างๆ แข็งหรืออ่อน โดยที่ธาตุอื่นไม่มีคุณสมบัติเช่นนี้

ธาตุดินหรือปฐวีธาตุนี้นี้ มีทั้งที่อยู่ภายในร่างกาย และที่อยู่ภายนอกในร่างกาย โดย

ปฐวีธาตุภายในร่างกาย คือ อวัยวะและสิ่งต่างๆ ในร่างกายเราที่มีลักษณะแข็ง หรือรวมตัวกันเป็นก้อนจนสามารถกำหนดได้ ซึ่งได้แก่ อวัยวะน้อยใหญ่ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งอื่นๆ ที่มีลักษณะข้นแข็ง แม้ในส่วนที่เป็นของเหลว เช่น เลือด ก็มีธาตุดินผสมอยู่ แต่มีในสัดส่วนที่น้อยกว่าอวัยวะที่เป็นของแข็ง และถ้าเลือดของใครมีธาตุดินมากก็จะมีลักษณะเลือดข้น

ปฐวีธาตุภายนอก คือ สิ่งต่างๆ ที่เป็นของแข็งหรือมีลักษณะแข็ง กระด้าง ได้แก่ วัตถุ สิ่งของทั้งปวง เป็นต้นว่า บ้าน รถยนต์ เรือ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ภูเขา หิน ดิน ต้นไม้ ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งหลาย

ปฐวีธาตุนี้นี้ เป็นที่ตั้งที่อาศัยของธาตุอื่นและสรรพสิ่งทั้งหลาย ถ้าปราศจากปฐวีธาตุแล้วสิ่งอื่นไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เปรียบเหมือนสิ่งต่างๆ ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยแผ่นดินรองรับ ถ้าปราศจากแผ่นดิน สิ่งต่างๆ ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ หรือเปรียบปฐวีธาตุเป็นเช่นกับแก้ว ส่วนธาตุอื่นเปรียบเสมือนน้ำ ตามธรรมชาติของน้ำไม่สามารถคงรูปได้ แต่เมื่อเรานำน้ำมาใส่ในแก้วที่มีรูปร่างต่างๆ ทำให้น้ำสามารถคงรูปเป็นลักษณะต่างๆ ได้เพราะอาศัยแก้ว ทำนองเดียวกันที่เราเห็นเป็นสิ่งต่างๆ เพราะว่สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น อาศัยปฐวีธาตุ หรือธาตุดินจึงมีรูปร่างต่างๆ นานา

2. อาโปธาตุ

อาโปธาตุ คือ ธาตุน้ำ เช่นเดียวกัน ธาตุน้ำในที่นี้ก็ได้จำเพาะเจาะจงว่าเป็นน้ำตามแหล่งน้ำต่างๆ ที่เรารู้จัก ไม่ว่าจะเป็นน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม น้ำบาดาล หรือน้ำในทะเล แต่ธาตุน้ำในที่นี้ หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะไหลหรือเกาะกุมรวมตัวได้ และมีคุณสมบัติทำให้วัตถุหรือสิ่งต่างๆ เกาะกุมรวมตัวเข้าเป็นกลุ่มก้อน หรือไหลได้ โดยที่ธาตุน้ำนี้ ถ้ามีอยู่เป็นจำนวนมากในวัตถุสิ่งใด ๆ ก็ตาม จะทำให้สิ่งของเหล่านั้นไหลและไหลไปได้ แต่ถ้ามีจำนวนน้อยจะทำให้วัตถุสิ่งของต่างๆ เกาะกุมกันเป็นกลุ่มก้อน อุปมาเหมือนยางเหนียว ที่สามารถเชื่อมประสานวัตถุสิ่งของให้ติดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้

หากว่าในวัตถุใดมีจำนวนธาตุน้ำมากกว่าธาตุดินอำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ธาตุดินมีอำนาจน้อยลง

จึงเป็นเหตุให้วัตถุนั้นอ่อนเหลวและสามารถไหลไปมาได้ ดังเช่นน้ำ ที่น้ำไหลไปมาได้เพราะว่ามีธาตุน้ำมาก ธาตุดินน้อย เมื่อธาตุน้ำน้อยจึงถูกอำนาจของธาตุน้ำทำให้ธาตุน้ำซึ่งปกติมีลักษณะแข็งไหลไปมาได้

แต่หากว่าธาตุน้ำมีจำนวนน้อยกว่าธาตุน้ำ อำนาจของธาตุน้ำจะทำให้ปริมาณธาตุน้ำเกาะกุมกัน เป็นกลุ่มเป็นก้อน เหมือนกับการประพรมน้ำลงไปในผงแป้งหรือผงฝุ่น ทำให้ผงแป้งหรือผงฝุ่นจับตัวกัน เป็นก้อนได้

ธาตุน้ำหรือธาตุน้ำนี้ มีทั้งที่อยู่ภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิตและที่อยู่ภายนอก

ธาตุน้ำที่อยู่ภายในร่างกาย คือ ส่วนต่างๆ ภายในร่างกายที่มีลักษณะเอิบอาบ ชุ่มซาบ ไหลได้ ได้แก่ ตี เสลด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา เพลมมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร และสิ่งอื่นๆ ที่มีลักษณะเอิบอาบ ชุ่มซาบไป

ธาตุน้ำที่อยู่ภายนอก คือ สิ่งต่างๆ ภายนอกในร่างกายที่มีลักษณะเอิบอาบ เหนียว เกาะกุม ได้แก่ รสที่มีอยู่ในส่วนต่างๆ ของพืชผักและผลไม้ สิ่งต่างๆ นมสด นมข้น เนยใส เนยข้น น้ำที่อยู่ในพื้นดิน น้ำที่อยู่ในอากาศ ฯลฯ

3. เตโชธาตุ

เตโชธาตุ คือ ธาตุไฟ มีลักษณะร้อนและเย็น ลักษณะร้อนชื่อว่า อุณหเตโช ลักษณะเย็นชื่อว่า สิตเตโช เตโชธาตุทั้ง 2 ชนิด มีสภาวะลักษณะเป็นไอ โดยอุณหเตโช มีไอร้อนเป็นลักษณะ และสิตเตโช มีไอยุเย็นเป็นลักษณะ ซึ่งเตโชธาตุทั้ง 2 ชนิด มีหน้าที่ทำให้วัตถุต่างๆ ลุก และละเอียดนุ่มนวล ดังจะเห็นได้จาก เมื่อวัตถุต่างๆ ส่วนมาก เช่น อาหาร ทำให้ลุกด้วยความร้อน แต่อาหารบางอย่างก็ทำให้ลุกด้วยความเย็นได้เหมือนกัน

เตโชธาตุหรือธาตุไฟ มีทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกในร่างกาย โดย

ธาตุไฟภายในร่างกาย คือ ธาตุที่เป็นเครื่องยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และธาตุที่เป็นเหตุให้ของที่บริโภคเข้าไปย่อยได้ด้วยดี รวมทั้งสิ่งอื่นๆ ที่อบอุ่น ถึงความร่ำร้อน

ธาตุไฟภายนอก คือ ความร้อน ความอุ่น ความอบอุ่นภายนอก ได้แก่ ไฟจากการเผาไหม้วัสดุต่างๆ ไฟจากฟ้าผ่า ความร้อนแห่งไฟ ความร้อนแห่งดวงอาทิตย์ ความร้อนในกองวัสดุต่างๆ เช่น กองฟืน กองหญ้า กองข้าวเปลือก กองขี้เถ้า ฯลฯ

ธาตุไฟ มี 5 ชนิด คือ

อุสมาเตโช คือ เตโชธาตุที่มีประจำอยู่ในร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งได้แก่ไออุ่นในร่างกาย

สนตปปนเตโช คือ เตโชธาตุที่มีความร้อนมาก

ทहनเตโช คือ เตโชธาตุที่มีความร้อนสูงจัด สามารถเผาผลาญร่างกายให้บริบูรณ์ได้

ชิรณเตโช คือ เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรมแก่ลง

ปากกเตโช คือ เตโชธาตุที่ทำหน้าที่ย่อยอาหาร

ในเตโชธาตุทั้ง 5 ชนิดนี้ ที่มีอยู่ในร่างกายสิ่งมีชีวิต คือ อุสมาเตโช กับ ปากกเตโช สำหรับ สกตปปนเตโช ทहनเตโช และชิรณเตโช จะไม่อยู่ประจำในร่างกาย แต่ปรากฏขึ้นเนื่องจาก อุสมาเตโช มีอาการบริบูรณ์ไป เช่น การที่เป็นไข้ตัวร้อน เกิดจาก อุสมาเตโช เปลี่ยนสภาพไปเป็น สกตปปนเตโช หรือ ถ้ามีไข้สูงตัวร้อนจัดจนเพ้อคลั่ง เป็นเพราะ อุสมาเตโช มีสภาพบริบูรณ์มากขึ้นจาก สกตปปนเตโช กลายเป็น ทहनเตโช และสำหรับผู้ที่มิโรคภัยเบียดเบียนอยู่เสมอ หรือผู้ที่ล่วงเข้าปัจฉิมวัย อุสมาเตโช จะเปลี่ยนสภาพเป็น ชิรณเตโช ทำให้ปรากฏอาการทรุดโทรมของร่างกายเกิดขึ้น เช่น ผมหงอก ฟันหัก ตามัว เนื้อหนังเหี่ยว เป็นต้น

4. วาโยธาตุ

วาโยธาตุ คือ ธาตุลม มีลักษณะเคลื่อนไหว โดยธาตุลมที่มีลักษณะเคลื่อนไหวเรียกว่า วิตถัมภนวาโย เป็นวาโยธาตุที่ทำให้สิ่งต่างๆ ที่เกิดพร้อมกับตัววาโยธาตุเองตั้งมั่น ไม่ให้คลอนแคลน เคลื่อนไหวไปได้ ในร่างกายของคนเรา ถ้าวิตถัมภนวาโยปรากฏขึ้นในผู้ใดเข้า จะทำให้ผู้นั้นรู้สึกถึง เมื่อย ปวดตามร่างกาย หรือขณะที่มีการเกร็งตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย หรือเพ่งตาเป็นเวลานานๆ โดยไม่กะพริบตา จะทำให้วิตถัมภนวาโยปรากฏขึ้นโดยการกระทำของผู้นั้นเอง แต่สำหรับกรณีที่เกิดขึ้นใน ภายนอกนั้น วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง หรือทำให้ตั้งขึ้นก็เป็นเพราะวาโยธาตุลักษณะนี้ เช่นกัน เช่น ลูกบอลที่ถูกอัดลมเข้าไปภายใน การที่ลูกบอลตั้งขึ้นก็เพราะวาโยที่เป็นวิตถัมภนวาโย

ส่วนธาตุลมที่มีลักษณะเคลื่อนไหวเรียกว่า สมิธนวาโยนี้ทำให้รูปที่เกิดพร้อมกันกับตน เคลื่อนไหว ไปได้ เช่น สัตว์ทั้งหลายที่เคลื่อนไหวอริยาบถต่างๆ ได้ การกะพริบตา กลอกตา กระดิกมือ กระดิกเท้า การถ่ายเทสิ่งโสโครกออกจากร่างกาย การคลอเคลื่นต่างๆ เหล่านี้ เป็นด้วยอำนาจสมิธนวาโย ทั้งสิ้น ส่วนสมิธนวาโยที่อยู่ภายนอกสัตว์นั้น ทำให้วัตถุสิ่งต่างๆ เคลื่อนจากที่เดิมไปได้

วาโยธาตุหรือธาตุลม มีทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกร่างกาย

ธาตุลมที่อยู่ภายในร่างกาย คือ สิ่งที่มีลักษณะพัดผันไปในร่างกาย ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจออก ลมหายใจเข้า และ สิ่งอื่นๆ ที่พัดผันในร่างกาย

ธาตุลมภายนอก คือ ความพัดไปมา ความเคลื่อนไหวของวัตถุสิ่งของต่างๆ ได้แก่ ลมในลักษณะ ต่างๆ เช่น ลมตะวันตก ลมตะวันออก ลมเหนือ ลมใต้ ลมมีฝุ่นละออง ลมไม่มีฝุ่นละออง ลมหนาว ลมร้อน ลมจากการกระพือปีก ฯลฯ

5. อากาสธาตุ

อากาสธาตุ หรือ ธาตุอากาศ คือ ช่องว่าง ที่ว่าง ความว่างเปล่า สถานที่ที่ไม่มีปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ หรือช่องว่างที่อยู่ระหว่างธาตุต่างๆ ซึ่งอากาสธาตุนี้มีทั้งอากาสธาตุที่อยู่ภายในและภายนอกร่างกาย

อากาสธาตุภายใน คือ ช่องว่างต่างๆ ที่อยู่ภายในร่างกาย เป็นที่ที่เนื้อและเลือดไม่สัมผัสผิวดูต้อง ได้แก่ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องทางเดินอาหาร ช่องว่างในกระเพาะอาหาร และช่องทางขับถ่าย อาหารออกจากร่างกาย หรือความว่างเปล่า ช่องว่างอื่นๆ ที่อยู่ภายในร่างกาย

อากาสธาตุภายนอก คือ ความว่างเปล่า ช่องว่างต่างๆ ที่มหาภูตรูป 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่สัมผัสผิวดูต้องที่อยู่ภายนอกร่างกาย เช่น ช่องว่างระหว่างอนุภาคในอะตอม อากาศ เป็นต้น

6. วิญญาณธาตุ

วิญญาณธาตุ คือ ธาตุรู้ วิญญาณธาตุนี้เมื่อเข้าไปอยู่ในธาตุทั้ง 5 จะทำให้สิ่งนั้นมีชีวิต แต่โดยปกติแล้ว จะมีเฉพาะในคนและสัตว์เท่านั้น และมีอยู่ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น (ดังนั้นเมื่อมนุษย์และสัตว์ตายแล้ว คงเหลือเพียงธาตุ 5 ส่วนวิญญาณธาตุจะหายไป ร่างกายของมนุษย์ที่ตายแล้ว จึงไม่ต่างจากสรรพสิ่งทั้งปวง)

วิญญาณธาตุนี้ ทำหน้าที่รับรู้ จึงทำให้บุคคลรู้สิ่งต่างๆ ได้ คือรู้ว่าอะไรเป็นอะไร รู้ว่าสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง การที่เรารู้เรื่องราวต่างๆ หรือมีความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ก็เพราะเรามีวิญญาณธาตุ โดยความรู้ี้รู้ด้วยวิญญาณธาตุทั้ง 6 ซึ่งประกอบด้วย จักขุวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ทางตา โสตวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ทางหู ฆานวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ทางลิ้น กายวิญญาณธาตุ ธาตุรู้ทางกาย มโนวิญญาณธาตุ ธาตุรับรู้ทางใจ

โดยเมื่อเราได้รับสิ่งต่างๆ ภายนอกผ่านช่องทางการรับรู้ต่างๆ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็จะทำให้เกิดกระบวนการรับรู้ขึ้นด้วยการทำงานของวิญญาณธาตุ ซึ่งเราจะเข้าใจเรื่องราวเหล่านี้ได้ก็ต่อเมื่อได้ศึกษาและลงมือปฏิบัติสมาธิ

2.2 จุดมุ่งหมายของการศึกษาเรื่องธาตุ

ที่ต้องศึกษาเรื่องธาตุนี้ เพื่อจะได้ทำให้เราเข้าใจว่า สิ่งต่างๆ ทั้งหลาย ทั้งที่มีอยู่ในโลกและนอกโลกไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่ก็ตามล้วนเกิดจากการที่ธาตุทั้งหลายมารวมตัวกันด้วยสัดส่วนที่แตกต่างกันไป จึงเกิดเป็นสิ่งต่างๆ มากมายหลากหลายชนิด และมีอายุจำกัด เนื่องจากคงสภาพได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อถึงคราวธาตุต่างๆ เหล่านี้ ก็ต้องแตกแยกกระจายออกจากกัน ไม่สามารถคงทนถาวรอยู่ได้

ดังนั้น เราจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ในโลก ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีคุณสมบัติหรือลักษณะใดๆ ก็ตาม เพราะแม้ว่าเราจะมีสิ่งที่ชื่นชมพอกพอใจเพียงใด แต่เราก็ไม่สามารถที่จะรักษาและครอบครองสิ่งนั้นได้ตลอดไป เมื่อถึงเวลาสิ่งเหล่านั้นก็เสื่อมสลายแปรสภาพกลับกลายเป็นธาตุ 4 ซึ่งเป็นส่วนประกอบดั้งเดิมของสิ่งของทั้งหลายทั้งปวง การยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงจะนำมาซึ่งความทุกข์ ความเศร้าโศกเสียใจ และเป็นเหตุแห่งความขัดแย้ง เกิดการแก่งแย่งแข่งขัน เบียดเบียนกันและกัน และไม่สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้

การที่โลกของเราสับสนวุ่นวายอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะว่าชาวโลกไม่มีความเข้าใจในเรื่องธาตุ จึงทำให้ไม่มีความรู้และเข้าใจในความเป็นจริงว่าทุกสิ่งไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน ต่างก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้ ชาวโลกจึงต่างอ้างความเป็นเจ้าของในสิ่งต่างๆ เกิดความเห็นแก่ตัว มีการเอารัดเอาเปรียบกันขึ้นในสังคม ที่ร้ายไปกว่านั้นเกิดการรบราฆ่าฟัน กลายเป็นสงครามในหลายภูมิภาคทั่วโลก นำมาซึ่งความเสียหายของชีวิตและทรัพย์สินเหลือคณานับ

หากชาวโลกได้ศึกษาในเรื่องธาตุ ก็จะเข้าใจได้ว่าสิ่งต่างๆ ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน จึงไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่น เพราะแม้แต่ตัวเราเองก็ไม่ได้อยู่ค่าฟ้า ไม่ว่าจะยิ่งใหญ่หรือร่ำรวยสักปานใด ลักวันหนึ่งทุกคนก็ต้องตาย ต้องจากโลกนี้ไปโดยที่ไม่มีใครนำสิ่งใดติดตัวไปได้ เมื่อทุกคนทราบอย่างนี้ ก็จะไม่เกิดการเอารัดเอาเปรียบ ดูถูกเหยียดหยาม แก่งแย่งแข่งขันและทำร้ายกันและกัน แต่จะมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เข้าอกเข้าใจกัน เพราะต่างรู้ดีว่าแต่ละคนล้วนมีทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น

ที่สำคัญที่สุดจะทำให้เราเห็นว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ トラบใดที่เราจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ เราจะต้องเผชิญหน้ากับทุกข์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นเมื่อทราบว่าคุณลักษณะของโลกนี้มีแต่ทุกข์ ไม่มีสิ่งใดมั่นคงที่เราจะยึดมั่นถือมั่นได้ เราก็ควรปล่อยวางทุกสิ่ง และควรหาทางที่จะทำให้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ด้วยการสั่งสมบุญกุศลให้มากจนกระทั่งเกิดความเป็นสิริมงคลบริบูรณ์หมดกิเลสไม่ต้องกลับมาเกิดอีกในที่สุด

อีกประการหนึ่ง เมื่อศึกษาเรื่องธาตุแล้ว จะทำให้เราทราบว่า ธาตุสามารถเปลี่ยนแปลงได้ โดยเฉพาะในสิ่งมีชีวิตความเปลี่ยนแปลงของธาตุทำให้คุณลักษณะและคุณสมบัติของธาตุเปลี่ยนแปลงไป ด้วยหากว่าธาตุในสิ่งมีชีวิตได้มีสภาพที่ไม่บริสุทธิ์ คือหย่อนสมรรถภาพ ก็จะทำให้สิ่งมีชีวิตนั้น มีคุณสมบัติหย่อนตามไปด้วย แต่หากว่าธาตุในตัวของคุณสิ่งมีชีวิตใด มีความบริสุทธิ์มาก ลักษณะและคุณสมบัติในตัวของคุณคนนั้นก็ดีขึ้นด้วย ดังนั้นการที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ สามารถกระทำได้โดยการเปลี่ยนแปลงธาตุที่มีอยู่ในตัว ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2.2.1 สัดส่วนของธาตุนำมาซึ่งความแตกต่าง

จากเนื้อหาที่ผ่านมาในบทเรียนนี้ทำให้เราทราบว่า ธาตุคืออะไร มีลักษณะอย่างไร และทราบว่า มนุษย์และสัตว์เท่านั้น ที่มีธาตุครบทั้ง 6 คือมีวิญญาณธาตุ ในขณะที่สิ่งอื่นมีเพียง 5 ธาตุ มีข้อน่าสังเกตว่า แล้วเหตุใดมนุษย์กับสัตว์ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ ธาตุ 6 ครบด้วยกันทั้งสิ้น จึงมีลักษณะแตกต่างกันอย่างมาก หรือแม้แต่มนุษย์ด้วยกันเองก็ยังมีข้อแตกต่างกัน

เหตุที่ทำให้สิ่งที่มีธาตุครบทั้ง 6 ธาตุเหมือนกัน แต่มีสภาพแตกต่างกันนั้น เป็นเพราะว่า แม้จะมีธาตุทั้ง 6 ครบเหมือนกัน แต่ทว่าสัดส่วนของธาตุแต่ละชนิดมีไม่เท่ากัน หรือความบริสุทธิ์ของธาตุต่างกัน สิ่งที่มีองค์ประกอบต่างกันทั้งในด้านสัดส่วน ในด้านคุณสมบัติหรือความบริสุทธิ์ ลักษณะย่อมปรากฏออกมาแตกต่างกันเสมอ ยกตัวอย่าง เพชรกับหิน มีคุณสมบัติและลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เพชรกับหินมีสัดส่วนและความบริสุทธิ์ของธาตุที่เป็นองค์ประกอบต่างกัน

เช่นเดียวกัน ในสิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์ แม้ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเป็นคนเหมือนกัน เกิดในประเทศเดียวกัน หรือแม้กระทั่งเป็นลูกพ่อแม่คนเดียวกันที่คลานตามกันออกมา ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความแตกต่างกันอยู่ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าธาตุในตัวของแต่ละคนบริสุทธิ์ไม่เท่ากัน ซึ่งเปรียบได้กับการผสมปูนซีเมนต์เพื่อเอามาปั้นเป็นรูป ถ้าส่วนผสมไม่สะอาดมีสิ่งปลอมปนเข้าไป ก็จะทำให้คุณภาพปูนหย่อนไม่แข็งแรงเท่าที่ควรจะเป็น แต่หากว่านำส่วนผสมแต่ละชนิดไปทำความสะอาดก่อนจะนำมาผสมเข้าด้วยกัน ก็จะทำให้ปูนที่นำมาปั้นมีความแข็งแรงขึ้น

เช่นเดียวกันธาตุในสิ่งมีชีวิต ถ้ามีความบริสุทธิ์ต่างกัน ก็ทำให้เกิดความแตกต่างกันตามมา ความบริสุทธิ์ของธาตุในตัวนั้นขึ้นอยู่กับศีลธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ถ้ามีศีลธรรมมาก ธาตุในตัวก็บริสุทธิ์มาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ปกติทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างก็มีสิ่งที่ทำให้ธาตุในตัวไม่บริสุทธิ์ ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง การที่บุคคลใดมีศีลธรรมมาก ย่อมทำให้ธาตุในตัวบริสุทธิ์มาก เพราะวาศีลธรรมจะช่วยชำระความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เจือจางและหมดไปในที่สุด

การมีธาตุบริสุทธิ์นี้ จะแสดงออกมาในลักษณะต่างๆ เป็นต้นว่า มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด สุขภาพร่างกายแข็งแรง รูปร่างงดงาม ผิวพรรณผ่องใส เมื่อจะคิด พูด ทำสิ่งใดๆ ก็คิด พูด ทำแต่สิ่งดีๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้ที่มีธาตุในตัวสกปรก จะมีสติปัญญา สุขภาพร่างกายอ่อนแอ รูปร่างไม่งดงาม เมื่อจะคิด พูด ทำสิ่งใด ก็ทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่เกิดประโยชน์ และนำความเสียหาย ความเดือดร้อนมาสู่ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น

ดังนั้น เหตุที่ทำให้มนุษย์และสัตว์แตกต่างกันก็เพราะว่า มีความโลภ ความโกรธ ความหลงที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม ธาตุในตัวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยศีลธรรม คือ การรักษาศีล และเจริญภาวนา เมื่อหมั่นทำเป็นประจำ จะทำให้ธาตุในตัวบริสุทธิ์ขึ้นได้ ขณะเดียวกัน ถ้าหากไม่อยู่ในศีลธรรม ธาตุที่เคยบริสุทธิ์ก็อาจมัวหมองลงได้เช่นกัน

2.2.2 ธาตุเปลี่ยนแปลงได้

จากที่ได้ศึกษามาจะเห็นว่า ความแตกต่างที่มีในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น เป็นผลมาจากความ แตกต่างกันของสัดส่วนและความบริสุทธิ์ของธาตุ ที่มาประกอบกันเข้าเป็นสิ่งเหล่านั้น และเรายังทราบอีกด้วยว่าความบริสุทธิ์ของธาตุ ขึ้นอยู่กับกิเลสว่า มีความโลภ ความโกรธ ความหลง อยู่ในใจมากน้อยเพียงใด ถ้ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง ในใจมาก ความบริสุทธิ์ของธาตุก็น้อยกลายเป็นธาตุสกปรก แต่ถ้าหากว่าความโลภ ความโกรธ ความหลง มีน้อย ธาตุก็บริสุทธิ์มากเป็นธาตุที่สะอาด

ความบริสุทธิ์ของธาตุมากหรือน้อยและความสะอาดหรือความสกปรกของธาตุนี้เองที่ทำให้ชีวิตแต่ละชีวิตแตกต่างกัน จะขอยกตัวอย่างเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น สมมุติว่า มีคนปกติธรรมดาที่มีหน้าที่การทำงาน มีรายได้พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไม่ลำบากยากเข็ญอะไร มีสติปัญญา จะเล่าเรียนเขียนอ่านสิ่งใดก็เข้าใจง่ายจดจำได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นเพราะว่าธาตุในตัวของคนๆ นั้นมีความสะอาดบริสุทธิ์ในระดับหนึ่ง แต่หากว่าคนๆ นั้นถูกความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้าครอบงำจิตใจแล้ว สติปัญญาความสามารถต่างๆ ก็พลอยมีประสิทธิภาพพลดถอยลดน้อยลงไป

เราลองสังเกตตัวเราเองก็ได้ ในเวลาที่เราโกรธ เราจะคิดอะไรไม่ค่อยจะออกเอาเสียเลย แม้ว่าปกติเราจะเป็นคนฉลาด คิดอะไรได้รวดเร็วและถูกต้องแม่นยำเสมอ แต่เมื่อทันทีที่ถูกความโกรธครอบงำ เรากลับนึกอะไรไม่ออก นึกได้เพียงความคิดที่จะทำลาย คิดที่จะเบียดเบียนผู้อื่น หรือในยามที่เราดื่มกินของมีเมาเข้าไปในร่างกาย จากที่เคยมีบุคลิกภาพที่สง่างาม ก็กลับกลายเป็นเดินโซซัดโซเซ ไม่ตรงทาง ใครพูดอะไรก็ฟังไม่ค่อยจะรู้เรื่อง เมื่อพูดเองก็ยากที่จะสื่อสารให้คนอื่นเข้าใจได้

ในทางกลับกัน จากคนปกติธรรมดาเหมือนกัน หากว่าได้ทำให้ธาตุในตัวมีความบริสุทธิ์มากขึ้น ประสิทธิภาพในตัวก็จะมากขึ้นตามไปด้วย ยกตัวอย่างง่ายๆ เมื่อเราพักผ่อนอย่างเพียงพอ ไม่มีอาการป่วยไข้ มีสมองที่ปลอดโปร่ง อารมณ์ก็แจ่มใสเบิกบาน เราจะสังเกตได้ทันทีว่า จะทำอะไรดูเหมือนง่ายดาย สะดวกรวดเร็วสำเร็จได้อย่างดี

ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าธาตุในตัวเราบริสุทธิ์มากขึ้นไป คุณสมบัติก็จะมากขึ้นตามไปด้วย หลายท่านคงจะเคยเห็น หรืออย่างน้อยก็เคยได้ยินได้ฟัง เรื่องราวเกี่ยวกับพระธาตุของพระอาจารย์นวกปฏิบัติธรรมทั้งหลาย หรือพระธาตุของพระอรหันต์องค์ต่างๆ สิ่งเหล่านี้ คือเครื่องยืนยันว่า ธาตุต่างๆ โดยเฉพาะที่อยู่ในร่างกายมนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงและทำให้บริสุทธิ์ได้

ดูอย่างพระอรหันต์หรือพระอาจารย์ท่านต่างๆ ท่านก็เป็นคนธรรมดา แล้วเหตุใด เมื่อท่านละสังขาร มีการเผาศรีระของท่านไปแล้ว กลับปรากฏเหลือเป็นพระธาตุลักษณะคล้ายหินแต่ว่า ไสและเลื่อมเป็นมันวาว ในขณะที่เผาศรีระท่านทั่วไป กลับเหลือเพียงเถ้าถ่านและกระดูกปนๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า พระอรหันต์หรือพระอาจารย์เหล่านั้น ท่านได้กลั่นธาตุในตัวของท่านให้สะอาดบริสุทธิ์ มีความโลภ ความโกรธ และความหลงเบาบางหรือจนกระทั่งหมดไป

การที่จะทำธาตุให้บริสุทธิ์นี้ สามารถทำได้โดยการรักษาศีล และปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนา ซึ่งศีลก็มีด้วยกันหลายระดับ ผลของศีลก็แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับชนิดของศีลและความตั้งใจในการรักษา เช่น ศีลของผู้ครองเรือน ศีลของนักบวช

การปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาก็เช่นกัน ย่อมให้ผลแตกต่างกันตามสภาวะธรรมที่ผู้ปฏิบัติ แต่ละท่านได้เข้าถึง ยิ่งรักษาศีลได้บริสุทธิ์มาก ก็จะปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาได้สงบมาก ยิ่งถ้าเข้าถึง ธรรมะภายในที่ละเอียดมากขึ้นเท่าใด ผลที่ได้ก็มากขึ้นตามลำดับ

อย่างเช่นพระภิกษุ สามเณร ที่บวชแล้วตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรม และรักษาศีลเป็นอย่างดี ก็จะได้อันสงฆ์จนเป็นคุณสมบัติของพระภิกษุ สามเณรรูปนั้น อย่างที่เราเคยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกว่า พระภิกษุหรือสามเณรในสมัยพุทธกาล บางรูปมีตาทิพย์บ้าง หูทิพย์บ้าง หาะได้บ้าง ระลึกชาติได้บ้าง แยกร่างเป็นหลายคนได้ก็มี นี่คือผลของการทำธาตุภายในให้สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งถ้าบริสุทธิ์มากที่สุดก็จะทำให้หมดกิเลส ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แต่ละท่านก็มีคุณสมบัติไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความบริสุทธิ์ของธาตุภายในของท่านเหล่านั้น

ดังนั้น ถ้าเราต้องการจะมีธาตุในตัวที่บริสุทธิ์ สามารถทำได้ด้วยการลงมือรักษาศีล และปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิภาวนาอย่างจริงจัง และหากว่าเราตั้งใจทำกันอย่างจริงจัง จนกระทั่งธาตุในตัวของสะอาดบริสุทธิ์หมดจดโดยสิ้นเชิง จะทำให้เราไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้อีก พ้นจากทะเลแห่งความทุกข์ได้ตลอดไป

2.2.3 สัตว์โลกคบกันโดยธาตุ

เนื่องจากสิ่งทั้งหลายแตกต่างกันเป็นเพราะว่า มีสัดส่วนของธาตุแต่ละชนิดรวมทั้งความบริสุทธิ์ สะอาดแตกต่างกัน ทำให้เกิดคุณสมบัติแตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้ สิ่งต่างๆ ในโลกจึงรวมกันหรือแยกกัน เป็นประเภทตามคุณสมบัติ หรือตามธาตุที่แต่ละสิ่งมี โดยที่สิ่งที่มีคุณสมบัติเหมือนกันก็จะอยู่รวมกัน แต่ถ้าคุณสมบัติ หรือธาตุต่างกันก็จะแยกกัน อาทิเช่น สิ่งที่มีคุณสมบัติหรือธาตุเหมือนกัน เป็นต้นว่า น้ำ ถ้าเราเทน้ำออกจากภาชนะ 2 ใบ ลงในภาชนะเดียวกัน น้ำนั้นก็ไหลเข้าไปรวมตัวกันได้อย่างกลมกลืน หรือแม้แต่ น้ำที่ไหลมาจากต้นน้ำจากสถานที่ต่างๆ สุดท้ายก็ไหลไปรวมกันในแม่น้ำ ในทะเล ในมหาสมุทร เหมือนกัน เช่นเดียวกันกับธาตุอื่น และสิ่งทั้งหลายที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน ก็อยู่ในลักษณะนี้

แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเรานำธาตุที่มีคุณสมบัติต่างกันมาไว้ด้วยกัน สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะไม่สามารถ รวมกันเป็นเนื้อเดียวกันได้ เป็นต้นว่า น้ำกับน้ำมัน ถ้าเราผสมน้ำกับน้ำมันเข้าด้วยกัน แม้ว่าจะเขย่าและใช้ความ พยายามอย่างไรเพื่อจะให้น้ำกับน้ำมันผสมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันน้ำกับน้ำมันก็ไม่สามารถรวมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้ ทั้งนี้เป็นเพราะทั้งสองมีธาตุหรือคุณสมบัติต่างกัน

ไม่เฉพาะวัตถุสิ่งของ แม้นมนุษย์และสัตว์ก็เป็นเช่นนั้น สัตว์ประเภทใดก็มีธรรมชาติเข้าไปสู่หมู่

สัตว์ประเภทนั้น ดังมีภาษิตที่ว่า “นกเข้าฝูงนก เนื้อเข้าฝูงเนื้อ ปลาเข้าฝูงปลา” เช่นเดียวกับคน ปกติของใครก็จะเข้าคบหาสมาคมกับคนที่มีธาตุเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน อย่างที่เรียกกันว่า ลูกอัธยาศัยหรือใจตรงกัน เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้พระลัมมัลลพุทธเจ้าของเราได้ทรงแสดงไว้ตอนหนึ่งว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อมคบค้าสมาคมกันโดยธาตุที่เดียว คือพวกมิจฉาทิฏฐิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาทิฏฐิ พวกมิจฉาสังกับปะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาสังกับปะ พวกมิจฉาวาจา ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาวาจา พวกมิจฉากัมมันตะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉากัมมันตะ พวกมิจฉาอาชีวะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาอาชีวะ พวกมิจฉาวายามะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาวายามะ พวกมิจฉาสติ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาสติ พวกมิจฉาสมาธิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาสมาธิ

พวกลัมมาทิฏฐิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาทิฏฐิ พวกลัมมาสังกับปะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาสังกับปะ พวกลัมมาวาจา ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาวาจา พวกลัมมากัมมันตะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมากัมมันตะ พวกลัมมาอาชีวะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาอาชีวะ พวกลัมมาวายามะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาวายามะ พวกลัมมาสติ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาสติ พวกลัมมาสมาธิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกลัมมาสมาธิ¹”

จากพุทธดำรัสนี้ ทำให้เราเข้าใจได้ถึงสภาพชีวิตจริงในสังคม ที่แต่ละคนต่างก็มีกลุ่ม และเข้าหากลุ่มของตนเอง เพราะว่ามีธาตุใกล้เคียงกัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์แต่ละคนจึงไปสู่กลุ่มต่างๆ ตามธาตุของตน ซึ่งเราจะสังเกตเห็นได้ทั่วไปในสังคม เป็นต้นว่า ข้าราชการก็จะเข้าหาสมาคมกับเหล่าข้าราชการด้วยกัน หรือพวกติดยาเสพติด พวกนักเล่นการพนันก็จะไปสู่กลุ่มของตนเช่นกัน ทั้งนี้เป็นเพราะธาตุในตัวใกล้เคียงกัน ทำให้ดึงดูดเข้าหากัน ดังนั้นถ้าเราอยากจะไปเข้าสมาคมกับกลุ่มคนประเภทใด ก็สามารถทำได้ด้วยการทำให้มีธาตุใกล้เคียงหรือเหมือนกับกลุ่มคนเหล่านั้น หรือที่เรียกว่ากลิ่นธาตุ หรือแปรธาตุตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ในทำนองกลับกันก็พึงสังวรระวังว่า หากเราไปสังสรรค์ผูกสัมพันธ์คบหาใกล้ชิดกับคนประเภทใดแล้ว ธาตุในตัวของเราจะเหนี่ยวนำให้ธาตุในตัวของเราค่อยๆ เปลี่ยนไปใกล้เคียงกับธาตุในตัวของเขาด้วย เราจึงต้องหลีกเลี่ยงการคบคนพาล แต่หมั่นคบบัณฑิต

¹ อรรถสังคิกสูตร, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, มก.เล่ม 26 ข้อ 399-400 หน้า 484-485.

2.2.4 ธาตุทั้งหลายเป็นไตรลักษณ์

จากบทเรียนที่ผ่านมาในบทนี้ ทำให้เราเห็นว่า สิ่งต่างๆ มีธาตุเป็นที่สุด คือ ถ้าเป็นมนุษย์หรือสัตว์ หากแยกออกแล้วก็เป็นเพียงการประชุมรวมกันของธาตุ 6 คือ ปรฐวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ และวิญญานธาตุ สิ่งอื่นก็เช่นกันเมื่อแยกออกแล้วล้วนประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้งหลาย เว้นแต่เพียงวิญญานธาตุเท่านั้น และหากว่ามนุษย์หรือสัตว์ตายแล้ว ก็มีสภาพไม่ต่างจากสิ่งไม่มีชีวิตทั้งหลาย

ดังนั้น เราจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดในโลก เพราะไม่มีสิ่งใดเลยที่จะมั่นคงถาวรได้ตลอดไป ทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อถึงเวลาหนึ่งย่อมสลายไปตามเหตุปัจจัย ธาตุต่างๆ จะคืนสู่สภาพเดิมของมัน เป็นต้นว่า ร่างกายของมนุษย์เมื่อตายแล้ว ส่วนต่างๆ ก็เสื่อมสลายไปตามอำนาจเดิมของธาตุ กลับกลายเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ กระจายแตกแยกออกจากกัน มิได้รวมอยู่ดังเดิม ร่างกายของคนที่ตายแล้วจึงไม่สามารถคงสภาพเดิมอยู่ได้

ด้วยเหตุนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงถึงธาตุต่างๆ แล้ว จึงตรัสสอนว่า ให้เห็นธาตุทั้งหลายด้วยปัญญาตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ที่เป็นสังขารธรรมเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ยังก่ออยู่ในกฎไตรลักษณ์ ที่แม้จะเป็นของเรา หรืออยู่ในครอบครองของเรา หรือแม้ตัวเราเอง แต่ก็ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของเรา เมื่อเห็นความเป็นจริงอย่างนี้ก็จะทำให้เบื่อหน่ายในธาตุทั้งหลาย (ที่ประชุมกันขึ้นเป็นสิ่งต่างๆ) และทำให้คลายกำหนดคือไม่ยึดมั่นถือมั่นได้

เพราะถ้าหากว่าไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงของธาตุทั้งหลายแล้ว สัตว์ทั้งหลายก็ยังคงมีความผูกพันยินดีในธาตุทั้งหลาย (เพราะธาตุนำมาทั้งความสุขและความทุกข์) จึงไม่สามารถพ้นออกจากโลก คือวัฏสงสารได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ใน โนเจตสูตร ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตราบเท่าที่สัตว์เหล่านี้ยังไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความแฉ่มชื่น โดยเป็นความแฉ่มชื่น ซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ ซึ่งเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออก แห่งธาตุทั้ง 4 เหล่านี้เพียงใด สัตว์เหล่านั้นยังสลัดตนออกไม่ได้ พรากรอกไม่ได้ ยังไม่หลุดพ้นไปจากโลก พร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก และจากหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ มีใจข้ามพ้น จากแดนกิเลสและวัฏฏะไม่ได้เพียงนั้น ก็เมื่อสัตว์เหล่านี้ได้ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความแฉ่มชื่น โดยเป็นความแฉ่มชื่น ซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ ซึ่งเครื่องสลัดออกโดยความเป็นเครื่องสลัดออก แห่งธาตุ 4 เหล่านี้ เมื่อนั้น ย่อมสลัดตนออกได้ พรากรอกได้ หลุดพ้นจากโลก พร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก และจากหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ จึงได้มีใจข้ามพ้นจากแดนกิเลสและวัฏฏะอยู่ ดังนี้”¹

¹ โนเจตสูตร, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, มก. เล่ม 26 ข้อ 409 หน้า 497-498.

ทรงแสดงให้ทราบว่า ธาตุทั้งหลายเป็นที่มาแห่งโรค และเป็นที่ปรากฏของความแก่ชรา โดยทรงแสดงไว้ใน อุปปาตสูตร ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเกิด ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งปฐวีธาตุ... นั้นเป็นความเกิดแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชรา มรณะ ความเกิด ความตั้งอยู่ ความบังเกิด ความปรากฏแห่งอาโปธาตุ... แห่งเตโชธาตุ... แห่งวาโยธาตุ นั้นเป็นความเกิดแห่งทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชรา มรณะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับ ความสงบ ความสูญสิ้นแห่งปฐวีธาตุ ... นั้นเป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบแห่งโรค เป็นความสูญสิ้นแห่งชรา มรณะ ความดับ ความสงบ ความสูญสิ้นแห่งอาโปธาตุ... แห่งเตโชธาตุ... แห่งวาโยธาตุ... นั้นเป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบแห่งโรค เป็นความสูญสิ้นแห่งชรา มรณะ”¹

นอกจากนี้ ยังทรงแสดงให้เห็นว่า จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ต้องไม่ขึ้นชมยินดีในธาตุทั้งหลาย (ที่ประชุมกันขึ้นเป็นสิ่งต่างๆ แล้วนำมาซึ่งความชอบใจ) โดยทรงแสดงไว้ใน อภินันทนสูตร ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดย่อมขึ้นชมปฐวีธาตุ... ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมขึ้นชมทุกข์ ผู้ใดย่อมขึ้นชมทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นไม่หลุดพ้นจากทุกข์ ผู้ใดย่อมขึ้นชมอาโปธาตุ... ผู้ใดย่อมขึ้นชมเตโชธาตุ... ผู้ใดย่อมขึ้นชมวาโยธาตุ... ผู้นั้นชื่อว่า ขึ้นชมทุกข์ ผู้ใดขึ้นชมทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นไม่หลุดพ้นจากทุกข์ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดย่อมไม่ขึ้นชมปฐวีธาตุ... ผู้นั้นชื่อว่า ไม่ขึ้นชมทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมอาโปธาตุ... ผู้ใดไม่ขึ้นชมเตโชธาตุ... ผู้ใดไม่ขึ้นชมวาโยธาตุ ผู้นั้นชื่อว่า ไม่ขึ้นชมทุกข์ ผู้ใดไม่ขึ้นชมทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นหลุดพ้นจากทุกข์ ดังนี้”²

¹ อุปปาตสูตร, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, มก. เล่ม 26 ข้อ 414-415 หน้า 501-502.

² อภินันทนสูตร, สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, มก. เล่ม 26 ข้อ 412-413 หน้า 500-501.

สรุป

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกล้วนเกิดจากการประชุมกันขึ้นจากธาตุ มีธาตุเป็นที่สุด ด้วยเหตุที่มนุษย์และสัตว์ มีธาตุเป็นองค์ประกอบ 6 ธาตุ ส่วนสิ่งอื่นๆ มีธาตุเป็นองค์ประกอบ 5 ธาตุ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้นสิ่งทั้งหลายจึงไม่มีความมั่นคงถาวร มีความเสื่อมสภาพไปตามเวลาที่ผ่านไป และเมื่อถึงเวลาอันควร เหตุปัจจัยที่ทำให้ธาตุเหล่านั้นมาประชุมรวมกันหมดไป ธาตุเหล่านี้ก็จะแยกสลายกันไป เราจึงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งทั้งปวง เพราะการยึดมั่นถือมั่นย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ความผิดหวัง ความเศร้าโศก และในบางครั้งนำมาซึ่งความเดือดร้อน เราจึงควรมองสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ซึ่งการมองเช่นนั้นจะทำให้เราสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และเป็นการเดินบนเส้นทาง สู่มรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากวัฏฏะในที่สุด

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 2 องค์ประกอบของจักรวาล จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 2 และกิจกรรม 2.1, 2.2 ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 2
แล้วจึงศึกษาบทที่ 3 ต่อไป

